

Mümtaz Soysal ve Denizcilik^(*)

Serdar Şahinkaya

Türklerin denizcilik açısından ilk hamlesi, Selçuklu döneminde Emir Çaka Bey'in 1081'de ilk tersaneyi kurması ve 50 parçalık Türk Donanmasını inşa etmesiyle başlar. Sonrasını da Alaeddin Keykubad'ın Alanya ve Sinop tersanelerini inşası takip eder. Fakat okyanuslara açılmayan ulusların denizciliği sınırlı kalır kuralı, Osmanlı için de geçerli olmuş ve denizcilikte de gerileme sürecine girmiş ve hatta son dönemde (II. Abdülhamid) donanmasını Haliç'e hapsedmiştir.

32 yıl, 7 ay 27 gün iktidarda kalan İmparatorluğun 34. Padişahı II. Abdülhamid'in devri iktidarının takip eden günlerde Yahya Kemal Beyatlı ünlü Deniz Türküsü şiirini yazmıştı. O şiirin bana göre en çarpıcı dizesi:

(...)
Mâvidir her taraf
Üstüm gece, altım deryâ
(...)

Yine aynı yıllarda, 1800'lerin sonunda *Ceride-i Bahriyye* ve *Mecmua-i Fünun-u Bahriyye* isimli dergilerle başlayan deniz mecmuacılığı serüveni, çeşitli isim değişikliklerinin ardından, 1928 yılında *Risale-i Mevkute-i Bahriyye* dergisinin *Deniz Mecmuası* adını almasıyla devam etmiştir.

Evet bu topraklarda, ekmeğini sadece taştan değil sudan da (denizden) çıkaran bir millet hayali eskidir ve sanki hep yarım kalmıştır, oysa bu coğrafyada deniz ihmal ederek yaşamak mümkün değildir.

Oysa, *bir kısrak başı gibi Akdeniz'e uzanmış* 8333 kilometre kıyısı olan ülkenin insanlarını utançtan kulaklarının ucuna kadar kızartması gereken bir durum söz konusudur. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk** bunu fark etmiş ve nihayetinde 1 Kasım 1937'de TBMM'nin üçüncü yasama yılının açış konuşmasında şunları söylemiştir:

“(…) *En güzel coğrafi konumda ve üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, endüstrisi, ticareti ve sporu ile en ileri denizci ulus yetiştirmek niteliğindedir. Bu yetenekten yararlanmalıyız. Denizciliği Türk'ün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli ve bunu en kısa zamanda başarmalıyız*”.

1920'ler, 1930'lar ve 1940'lı yıllarda bu rüzgârla yelkenini dolduran Türkiye, 1950'li yıllarla birlikte nerede ise denize ve denizciliğe adeta sırtını dönmüş ve tarihi gemilerini jilet yapan ya da hurdacılara satan ülke yöneticileri sonra da bu toprakların çocuklarına yazdırdıkları *milli tarih* kitaplarını okutmuştur. Bu geriye gidişte, Cumhuriyete karşı her daim mesafeli olan Türk özel kesimin denizciliğe karşı ilgisizliğinin de rolü büyüktür. Kritik önemdeki bu meseleyi Amiral Cem Gürdeniz birçok yönüyle şöyle değerlendirmektedir:

“*Türkiye gibi yarımada coğrafyasına sahip bir deniz ülkesinin, denizlerden herhangi şekilde soyutlanması geçmişte olduğu gibi yok olmasına neden olabilecek gelişmeleri tetikler. Tarihimiz bu durumun pek acı örnekleriyle doludur. Çeşme, Navarin, Sinop baskınları ile II. Abdülhamit'in donanmayı yok etmesinin sonuçları çok ağır olmuştur.*

(*) 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubunun 15 – 16 Kasım 2024 tarihlerinde düzenlediği **Mümtaz Soysal'a Saygı** etkinliğinin ikinci gün, ikinci oturumunda yapılan konuşma metnidir.

Osmanlıyı parçalamaya gelenler daima denizden geldiler. Tarih tekrar ettirilirse, gelecekte de böyle olacaktır”

Öpülesi Gemileri yazan **Mümtaz Soysal** Hocam ırfan ocağımız Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Anayasa Hukuku hocamdı. Öğrencilik sonrasındaki yıllarda onu hep yakından izledim. Yazdığı köşe yazılarının sadık bir okuyucusu, konferans ve tartışmalarının müdavimi olmaya gayret ettim. O kadar çok şey öğrendim ki; burada aklıma gelen bir küçük örneği not etmeme izin verin: Hocamın çok önemseydiği **kabotaj** kelimesinin etimolojisini O anlattı, ben hiç unutmadım ve 24 yıl ders verdiğim Mülkiye’deki öğrencilerime de her yıl mutlaka anlattım: “Efendim kabotaj kelimesi İspanyolca **kabo** kelimesinden gelir. **Kabo**, İspanyolca da **burun** demektir. Ve oradan Fransızcaya geçen **kabotaj** kelimesi de burundan buruna ticaret yapmak, kendi derin laciverdinde kendi gemilerinle...” Nasıl unuturum?

Mümtaz Soysal, iyi bir hukukçu, iyi bir bilim insanı ve hoca, inançlarını sonuna kadar büyük bir kıskançlıkla savunan siyasetçi, lafını çok dilde esirgemeyen devlet adamı ve de müthiş bir aydıındı. Ve Mümtaz Hoca aynı zamanda da iyi bir deniz insanı ve gemilere sevdalı idi. Adeta bir pusula gibi, fırtına kanatlı martıları selamlayarak dev dalgalara direnen deniz fenerleri gibi

bu konuda yani deniz ve denizcilik konusunda da çok yazdı ve çizdi.

1995’te deniz ve denizcilik yazılarını **Öpülesi Gemiler** başlıklı kitabında toplamıştı. Kitap çıktıktan sonraki süreçte de özellikle Hürriyet ve Cumhuriyet Gazetesindeki **AÇI** köşesinde bu temadaki yazılarını sürdürdü. Her yazısından yeni bir şey öğreniyor ve göremediğimiz hatta aklımıza dahi gelmeyen kritik noktaların farkına varıyorduk.

Mümtaz Hoca, 2019 yılının 11 Kasımında *demir* olarak bizlere veda etti. Ardından henüz Covid 19 salgınının olmadığı günlerin birinde *Telgrafhane*’de **Taylan Özbay** dostumuzla sohbet ederken kendisine **Öpülesi Gemileri** yeniden basar mısınız diye sordum. Mümtaz Hoca gibi Zonguldaklı ve hatta aynı liseden mezun olan Taylan da bu fikre memnuniyetle katıldı. Kitabın ilk halini basan

Bilgi Yayınevi ile görüşmeleri ben sürdürdüm. Sevgili **Bilsay Kuruç** Hocamız da aile ile görüşüp, Mümtaz Hocamızın vakit bulabilse **Öpülesi Gemilerin** ikinci ve genişletilmiş baskısını düşündüğü bilgisini bize getirdiğinde hepimizi büyük bir heyecan sardı. 2000 yılının yaz aylarında editörümüz sevgili *Aydan Burcu Özdem* 1995 sonrası yıllarda Hocanın yazdığı yüzlerce yazı arasından deniz ve denizcilik yazılarının peşine düştü. Adeta koruktan helvaya dönüşen bir sabır ve titizlik örneği gösterdi. Grafikerimiz sevgili *Betül Vural* o dönemde yakışıklı kitabın içimizi ısıtan kapağını büyük bir titizlikle tasarladı. Ve Taylan Özbay’da tüm bu süreçteki gayretlere destek verdi, sıkıntılarla boğuştu ve nihayet **Öpülesi Gemiler** yeniden doğdu.

Ve fakat Mümtaz Soysal Hocamızın varisleri kitabın basılmasına son anda izin vermediler.

2024’ün yine yaz ayları başında Hocamızın aramızdan ayrılışının beşinci yıldönümü yaklaşıyordu ve varisler beş senedir Hocamızın kitaplarını bastırmamıştı. Taylan Özbay dostumuz aile ile yeniden temasa geçti. Kitabı yeniden gündeme getirdi. Bu arada sevgili grafikerimiz Mehmet Coşkun yeni ve daha yakışıklı bir kapak tasarımını gerçekleştirdi. Kitap

11 Kasım 2024'te raflarda yerini alacaktı ki son anda kitaba benim yazdığım önsöze aile itiraz edip, önsözün çıkarılmasını talep edince bu defa Telgrafhane yayınlamaktan vaz geçti. Gelin bu süreci birinci elden Taylan Özbay'ın sosyal medyada paylaştığı satırların izinden görelim:

Sanıyorum artık paylaşmamızda bir olumsuz yan yoktur; biz aslında bu 11 Kasım'da Mümtaz Soysal'ı Telgrafhane'den çıkacak bir kitabıyla

anacaktık. Güncellenmiş kitabı da, çalışılan kapak da hazırды. Bu süreçte en başta Aydan Burcu Özdem, sonra kitabın fikir babası da olan Serdar Şahinkaya, Bilsay Kuruç, Mehmet Coşkun çok emek harcadı.

Sağ olsunlar...

Fakat kestirmeden söylemek gerekirse, Hoca'nın saygıdeğer kızlarıyla dünyaya bakışımızdaki uyumsuzluk; bizim Hoca'yı anlayışımızla, onların anlatmak isteyişleri arasındaki fark bizi son anda kitabı yayınlamaktan geri durdurdu.

Bu yüzden Mümtaz Soysal'ı anarken bu yıl yürek sızımız biraz daha fazla.

Olsun, bakın ne diyor, aslolan buradadır:

"Düzendeki bozuklukları ayakta tutabilmenin günlük telaşı içinde yaşayanlar, cüce paniklerinden sıyrılıp da yıllara yayılmış büyük oluşumları görmeyebilirler..."

Ama kurulu düzenin şartlandırmalarından kurtularak tarihin kaçınılmaz akışını sezdiklerini söyleyen insanlar, eylemlerini bu akışa ters düşmeyen sağlam sınıfsal temellere oturabilecek kadar telaşsız olmalıdırlar."

#mümtazsoysal

#saygıyla

#11kasım2019

1995 yılındaki kitapta sunuş hariç 50 yazı vardı. Ve son yazının başlığı da çok çarpıcı idi: *Gemisizlik Akılsızlıktır*. Bu kitapta ise 89 yazı dizilmişti. Nerede ise iki katı.

Efendim, “ *ben fırtınaları da severim. Denizcilik deyince tüm alanlarını düşünmek lazım. Herşey içinde, balıkçılık, deniz madenciliği, deniz arkeolojisi, ulaştırma, müzecilik vb. Bütün dallarıyla düşünmek lazım*” diyen Mümtaz Hocamızın babası da İstiklal Harbi Gazisi bir bahriyeli. Trablus, Balkan ve Çanakkale’den sonra Osmanlı Donanmasını bırakıp Kuvayı Milliye’ye katılan Beşiktaşlı **Osman Muhtar**. Hani Gazi Mustafa Kemal’in “*Gözüm Sakarya’da Dumlupınar’da, kulağım İnebolu’daydı*” dediği Kuvayı Milliye Donanmasının bahriyelisi.

Çocukken çakısıyla oyarak yaptığı ve Barbaros adını verdiği ufak gemisi, 30 yıl boyunca üzerine titredığı *Hanım* isminde sekiz metrelik guleti ile de meşgul olan Mümtaz Hocaya göre, *denizden çıkan her şey hayattır*. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Tuz şiirindeki birkaç dize gibi: “(...) *Bir yanım deniz / Bir yanım toprak / Denizden yanayım (...)*” Hocam da denizden yanaydı...

Öpülesi Gemiler’de Hoca kitabını bir bakıma şöyle özetliyor:

“ *gerçek gemi tutkusu nedense her zaman ve her yerde biraz geçmiş özlemi yeni moda tabiriyle ‘nostalji’ kokan bir tutkudur. Gemileri sevenler, krom parıltılı ve yüzen apartman görünümlü lüks yatları beğenmezler ve ille de eski yelkenli gemilere, yandan çarklı vapurlara, istim ve gül kokulu buharlı şileplere bayılırlar. Kitabın büyükçe bölümünde bunlar var*” diyor ve ekliyor: “*(kitabın) amacı herhangi bir eskimezlik iddiasından çok değişmez belli konular üzerinde birlikte bu kez derli toplu biçimde düşünmeyi sağlamaktır. Bazen de, eski duyguları ve özlemleri yeniden paylaşmak*” tır.

Sağlam hukuk, tarih, planlama ve siyaset donanımı yanında deniz kültürüne ve deniz jeopolitiğine hâkim nadir isimlerden biri olan Mümtaz Hoca; geçmişinde Çanakkale’de **Nusret**, Kurtuluş’ta **Bandırma** ve Kuruluş’ta yani üç yaşındaki bir Cumhuriyetin dünyadaki ilk yüzer sergisini *Seyri Türkiye Sergisi*’nin gerçekleştiği **Karadeniz Vapuru** olan üç yanı denizlerle çevrilmiş bir ülkede, bütün çabalara rağmen, hala tam anlamıyla *denizci bir halk olamayışımız* üzerine de kafa yordu, düşünce üretti ve adeta dirsek çürüttü.

Aslında Öpülesi Gemiler’deki yazıları okumak Türkiye’nin yakın dönem tarihindeki kırılma ve savrulmaları, *dışa saçılmayı* anlamak açısından da çok önemli. Ve bu yazılarda siyasi tercihlerin iktisadi hayata yansımalarının kahredici ipuçlarını, insan zayıfatı yüksek neoliberal modelin örnek olaylarını izlemek mümkün.

Emeğe değer vermeyen hızlı vurgunlar, birikimsiz tüketişler ve paralı çabuk aşklar döneminde emek ve sabırla ısınan buhar kazanlarının nasıl söndürüldüğünü ve tek bir numune bırakılmayışının hüznü öykülerini yeniden hatırlamak ise ayrıca öğretici ve öfkelenindir.

Öpülesi Gemiler’in tuz ve mürekkep kokan sayfalarını bir bir çevirdikçe Orhan Veli misali; *yelken olasınız, kürek olasınız, dümen olasınız, balık olasınız ve deniz olasınız* geliyor. Ve o sayfalardaki rıhtımlarda **Attila İlhan**’ın **Pia**’sına, yorgun liman işçilerine rastlayabilirsiniz. Ve Mümtaz Hoca’nın Öpülesi Gemileri’nde *o şafağa* ulaşan yağmur yüklü gemilerin ümitlerimizin ateşinden devrimden devrime nasıl yanaştığının farkına varırsınız.

Deniz, Türkiye’nin can damarlarından biri. Hepimiz karada yaşıyoruz şüphesiz ama hepimizin Anadolu yarımadasını ve Trakya’yı kuşatan *bizim denizlerimiz* ile az çok bağlantılarımız söz konusu: Deniz, ekonomiden savunmaya, turizmden ulaşımına bir kefedeyse; sayfiyesiyle, mutfağıyla, sporuyla yaşama kültürünün sayısız cephesiyle, bir de tarihle, edebiyat ve sanatla öteki kefedeyse, olmazsa olmaz ağırlığını koyuyor gündemimize.

Koyuyor koymasına da dilimize pelesenk tabiriyle üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye üç büyük denizinde hâlâ yolcu taşımacılığı yapmayan bir ülke olmayı da ısrarla sürdürüyor.

Aslında böyle bir coğrafyada denizci olmazsan ancak *mış gibi yaşarsın!*

Sabrınız için teşekkür ediyorum...